

у хвойних лісах була кормова база й дещо тепліше, ніж у заповнених холодним повітрям долинах.

1. Амальрик А. С. Что такое археология / А. С. Амальрик, А. Л. Монгайт. – М., 1966. – С. 95.
2. Артюшенко А. Т. К истории растительности Прикарпатья в голоцене / А. Т. Артюшенко // Палинологические исследования осадочных отложений Украины и смежных регионов. – К. : Наукова думка, 1976. – С. 86–95.
3. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині кам'яного віку. – К. : Наукова думка, 1981. – 309 с.
4. Клапчук В. М. Делятинщина : історико-географічне дослідження / В. М. Клапчук, М. М. Клапчук. – Делятин : Фоліант, 2007. – 584 с.
5. Клапчук М. М. Палеолітичні та мезолітичні місцезнаходження поблизу Делятина / М. М. Клапчук // Археологія. – 1980. – № 34. – С. 65–75.
6. Клапчук М. Н. Новые данные о палеолите и мезолите Прикарпатья / М. Н. Клапчук // Советская археология. – 1983. – № 4. – С. 103–117.
7. Клапчук М. Н. Разведка на Покутье / М. Н. Клапчук // Археологические открытия 1967 г. – М., 1968. – С. 205.
8. Козий Г. В. Четвертичная история восточно-карпатских лесов : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра биол. наук / Г. В. Козий. – Л., 1950. – 30 с.
9. Нейштадт М. И. Введение / М. И. Нейштадт // Голоцен. – М. : Наука, 1969. – С. 5–11.
10. Першці А. І. Історія первісного суспільства / Першці А. І., Монгайт О. Л., Алексєєв В. П. – К., 1980. – 224 с.
11. Третьяк П. Р. Деградація последнего оледенения в Украинских Карпатах / П. Р. Третьяк, М. П. Кулешко // Доклады АН УССР. – 1982. – Серия Б. – № 8. – С. 26–31.
12. Українська радянська енциклопедія. – К., 1978. – Т. 2. – С. 41; К., 1979. – Т. 4. – С. 184; К., 1981. – Т. 6. – С. 437, 522; К., 1982. – Т. 7. – С. 319.

The article reveals the information about archeological campings of the valley of upper Prut, agricultural implements of primitive people, the general characteristic of climate and vegetation of holocen period, proportion of campings' location and forms of relief. The scheme of the correlation of the of vegetation climate and archeological situations of holocen.

Key words: archeological monuments, phases of vegetation growth, climate situation, holocen, valley of upper Prut, forms of relief.

УДК 39:903'1
ББК 63.5 (4 Укр)

Ігор Кочкін

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ В ПІВНІЧНО-СХІДНОМУ ПЕРЕДКАРПАТТІ ЗА ДОБИ НЕОЛІТУ

У статті розглядається проблема заселення території північно-східного Передкарпаття за доби неоліту, робиться спроба дослідити етнокультурні процеси в регіоні. Населення культури лінійно-стрічкової кераміки ("нотна" фаза) заселяє цю територію близько 5400 рр. до н. е. (калібровані дати). Приблизно 5200 рр. до н. е. сюди прибувають носії жєлізовської групи КЛСК, які співіснують з попереднім населенням. Нарешті, приблизно через 500 років, сюди просуваються ранньотрипільські племена, а на півночі регіону розселяється населення енеолітичної маліцької культури.

Ключові слова: етнокультурні процеси, етноконтактна зона, неоліт, культура лінійно-стрічкової кераміки, "нотна" фаза, жєлізовська група, енеоліт, трипільська культура, маліцька культура.

Останнім часом з'явився ряд робіт, присвячених проблемам етнокультурних процесів у доісторичний період, у яких використовуються етнологічні методи й археологічні, антропологічні, етнографічні та інші джерела [9; 12; 13; 27; 29; 35]. Мета таких досліджень – з'ясувати складну динаміку етногенетичного процесу на території сучасної України у взаємодії з іншими етнічними формаціями доісторичної Європи.

Географічні рамки запропонованого дослідження – Передкарпаття, яке являє собою фізико-географічну область, розташовану між південно-західним краєм Подільської височини й північно-східними схилами Українських Карпат, Сансько-Дністровського межиріччя до Буковинського передгір'я. У цій статті основна увага приділяється території північно-східного Передкарпаття в адміністративних межах Івано-Франківської області. Ця територія належить до кількох природно-кліматичних зон, які визначаються умовами, достатніми для ведення землеробсько-скотарського господарства, а також відкривають можливості для полювання та збиральництва. Район характеризується значними покладами високоякісної крем'яної сировини, інших порід каменю, глини, а також лісами, багатими деревиною. Неолітичне населення могли приваблювати й значні поклади кам'яної солі, природні виходи якої на поверхню відомі в різних місцевостях [5, с.34], у тому числі й у вигляді соляних розчинів. Важливою умовою проживання на цій території неолітичних племен є наявність добре розгалуженої річкової системи. Хронологічні рамки дослідження обмежуються кінцем мезоліту – неолітичною добою – початком енеоліту.

Більшість дослідників звертають увагу на певну стабільність давнього населення України, хоча процес неолітизації території Передкарпаття був пов'язаний із проникненням сюди носіїв культури лінійно-стрічкової кераміки (далі – КЛСК). Серед дослідників КЛСК існують різні погляди щодо шляхів заселення території Західної України носіями цієї культури. Згідно з одним з них, населення КЛСК рухалося через землі над Нижнім Дунаєм, далі – уздовж Пруту й Серету на північ до Молдови й Верхнього Дністра [30, с.103]. Інша точка зору, яка в останній час набула достатньо помітної підтримки, передбачає просування носіїв КЛСК з території сучасної Словаччини через Моравську браму в обхід північної частини Східних Карпат, через Малопольщу у Верхнє і далі вниз за течією в Середнє Подністров'я [8, с.179]. Вірогідно, що прибулі землеробсько-скотарські племена зайняли землі місцевих мисливців, між ними могли виникати епізодичні контакти, проте в культурі прийшлого населення вони не знайшли якогось значного відображення [29, с.74].

Досліджувана територія була зайнята мезолітичним населенням. Історія й археологія стародавнього населення України та Передкарпаття доби мезоліту розглядається в ряді робіт [7; 10; 22; 24; 34; 44]. Дослідникам мезоліту Передкарпаття на основі аналізу й зіставлення особливостей кам'яного інвентаря, фауністичних матеріалів та інших ознак пам'яток удалося виділити їх окремі групи й археологічні культури [22, с.54]. На думку Л.Мацкевого та Р.Грибовича, особливу вагу мають спостереження за етновизначальними типами кам'яних виробів, їх серій та окремих проявів [22, с.54]. У мезолітичний час на досліджуваній території побутували культури Вороців-Старуня, яку виділив Л.Мацкевий [24, с.76–85] і площанська, виділена М.Клапчуком [14], а в Середньому Подністров'ї – пам'ятки типу Незвисько XII – Оселівка [24, с.69–71].

Носії КЛСК, розселяючись на території Північно-Східного Передкарпаття, напевно, не зустріли помітного опору з боку мисливських груп [29, с.74]. Вірогідно, частина цього місцевого населення в Подністров'ї була асимільована, частина продовжувала існувати в більш віддалених передкарпатських районах (Старуня, Делятин тощо). Радіовуглецева дата епонімної для мезолітичної культури Вороців-Старуня пам'ятки Старуня I – Le-1417: 5250±70 років ВР [23, с.262]. Ця дата, очевидно, пов'язана з консервацією традицій на периферії розвитку культур. Можливо, мова йде про групи мезолітичного населення, яке було витіснене в підкарпатські райони й в умовах певної ізоляції та на бідній для землеробства землі продовжувало вести мисливсько-рибальські напрями господарської діяльності. Концентрація поселень з мезолітичними матеріалами, зокрема, у районі Старуні може бути пов'язана з наявністю тут соляного болота або озера, що приваблювало тварин [23, с.244]. На жаль, ми маємо дуже мало абсолютних дат для мезолітичних і неолітичних пам'яток досліджуваного регіону.

Східна периферія території розповсюдження пам'яток КЛСК охоплює значну частину території Молдови, а також західні райони України, у тому числі Західну Волинь і Північне Прикарпаття [30, с.97].

Час існування КЛСК в Україні поділяють на три періоди: ранній, середній і пізній. Ранній, або ж “донотний”, представлений поселенням у м. Рівне та похованням у с. Баїв. До середнього “нотного” періоду належить переважна більшість відомих пам'яток, у тому числі Північно-Східного Передкарпаття. Цей період може бути датований 4600–4200 (калібровані дати 5450–5050) рр. до н. е. “Донотний” період старший приблизно на 100 років. Третій період – 4200–3800 (5050–4650) рр. до н. е. [17, с.30].

В останні десятиліття відчутно збільшилася увага науковців до дослідження проблем КЛСК. Помітне місце серед наукових праць займає узагальнююче дослідження В.О.Ларіної, присвячене пам'яткам КЛСК Пруто-Дністровського регіону [19]. В Україні проблеми неоліту, зокрема КЛСК, розглянуті в монографії Н.Котової [17]. Дослідження пам'яток цієї культури на Волині узагальнені в роботі Г.Охріменка [25]. Регіон Північного Прикарпаття, досить багатий пам'ятками КЛСК, поки що лишається найменш дослідженим.

Більшість з 37 картографованих нами на території північно-східного Передкарпаття пам'яток КЛСК відомі тільки за результатами археологічних розвідок. Досить незначна кількість з них піддана шурфуванню. Окремі пункти віднесені до КЛСК лише на основі наявності в підйомному матеріалі виробів з обсидіану (окремі пам'ятки на території села Вікторова Галицького району). Розкопки були проведені всього на кількох поселеннях – Незвисько XVIII [40–43], Бовшів II [2], Марківці I [4], Більшівці (урочище Кути) [32; 37; 38; 39; 45; 46; 47], Єзупіль I [6; 20; 21].

У межах регіону перші пам'ятки КЛСК відомі ще з кінця XIX – першої чверті XX ст., основна ж їх частина була виявлена й досліджувалася в другій половині XX і на початку XXI століть [21, с.55–58]. Окремі пам'ятки були детально досліджені, а матеріали опубліковані, зокрема, це стосується поселення Незвисько XVIII [40–43]. На жаль, розкопана неолітична верства та матеріали КЛСК з поселень Бовшів II та Марківці I поки що так і не були введені в широкий науковий обіг.

Багато поселень КЛСК знаходяться на притоках Дністра, лише невелика кількість на його берегах (Єзупіль I, Кутище, Незвисько), значна кількість – на лівих і правих допливах Дністра. Як правило, поселення розташовувалися на невисоких мисоподібних ділянках рік, потоків.

Житлове будівництво носіїв КЛСК у Північно-Східному Передкарпатті в цілому мало чим відрізняється від традицій в інших районах Європи [29, с.100]. На поселеннях зустрічаються житла двох типів: наземні та напівземлянки. Недостатня дослідженість більшості поселень КЛСК території помітно звужує можливості узагальнень щодо реконструкції особливостей житлового й господарського будівництва неолітичного населення. Найбільш інформативними в цьому питанні є результати дослідження багаточарового поселення Незвисько, загальна розкопана площа якого дорівнює 1 064 кв. м [41, с.9]. Наземні житла КЛСК цього поселення мали стовпову конструкцію. Одне з них (№ 13 за загальною нумерацією житлових об'єктів багаточарового поселення) досліджене повністю, інше житло (№ 25) розкопане тільки частково. Наземне житло № 13 було витягнутої форми з розмірами 12x7 м і мало площу коло 80 кв. м. Стовпи були вкопані в землю на віддалі близько 3 м один від одного, що простежується за стовповими ямками діаметром 0,2 м і глибиною 0,4 м [41, с.13]. В інтер'єрі житла виділяються дві прямокутних глиняних площадки господарського призначення, споруджені біля вогнищ неправильної форми. А в південній частині житла знаходилася велика глиняна площадка, побудована на дерев'яних колодах, що використовувалася для помелу зерна [41, с.13]. Тут знайдені кам'яні зернотерки й велика посудина – зерновик. У таких

житлах могли проживати кілька невеликих родин, що характеризувалися близькими родинними відносинами [30, с.100]. Для спорудження будинків, крім деревини (стовпи, перекриття), використовувалася глина, а також кам'яна річкова галька (фундаменти робочих місць).

Напівземлянка з Незвиська мала котлован розмірами 4,4x3,2 м і глибиною 0,5 м від давньої поверхні [29, с.68]. Також одна напівземлянка досліджена на поселенні Більшівці (урочище Кути). Котлован цього житлового об'єкта мав вигляд великої східчастої ями видовженої форми, яка була зорієнтована своєю довгою віссю по лінії південь–північ. Ця яма мала розміри 3,5x6 м, глибину 2,06 м від сучасної поверхні. На дні були виявлені сліди вогнища. На схід від цього об'єкта трапилася інша яма (розміри – 3x3,5 м), яка складалася з кількох овальних ям. У цьому, як і в попередньому об'єкті, вдалося зафіксувати сходи [45, с.64].

На територію північно-східного Передкарпаття носії КЛСК прийшли вже із сформованим господарсько-культурним типом, який був підкоректований під місцеві природно-кліматичні умови. Головними видами господарської діяльності в цього населення були землеробство й скотарство, які доповнювалися полюванням і рибальством.

Землеробство фіксується знахідками обгорілого зерна та відбитків зернівок на керамічному посуді, знахідками знарядь для обробітку землі, збирання та переробки врожаю. Відбитки зернівок на керамічному посуді дали можливість Г.Пашкевич установити, що ці неолітичні землероби вирощували пшеницю, ячмінь, просо, горох, вику [26, с.13].

Неолітичне населення обирало легкі лесові ґрунти (Більшівці), практикуючи підсічно-вогневий спосіб обробітку землі. Шліфовані кам'яні сокири, які досить часто зустрічаються на пам'ятках КЛСК, використовувалися для вирубування дерев і чагарників у цьому процесі.

Підготовчі роботи з розпушення землі здійснювалися мотиками з поздовжнім лезом, виготовленими з рогу оленя (рогова мотика з Незвиська). Такі мотики використовувалися також і для копання ям. Подальші роботи могли проводитися кам'яними мотиками, які нагадували клиноподібну сокиру, приєднаними перпендикулярно до дерев'яного держака. Власне за допомогою такого знаряддя можна було досягнути якісного розпушування землі.

Збирання врожаю здійснювалося складними серпами. Вкладні серпів виготовлялися з крем'яних пластин. На Мединському поселенні вони мали довжину від 17 до 40 мм, ширину від 14 до 22 мм. Вкладні закріплювалися в дерев'яному або кістяному руків'ї. Це призводило до появи асиметричного полірування вкладнів під час зрізування стебел рослин. В.Конопля відзначає, що окремі вкладні мають вигляд геометричних мікролітів (прямокутник, трапеція) [15, с.389–390].

Зерно використовувалося в їжу в різному вигляді, у тому числі як борошно. Для цього застосовувалися кам'яні (пісковикові) зернотерки з курантами. Зернотерки відомі на переважній більшості пам'яток. У комплексі з 11 зернотерок та їх уламків з поселення Павлівка IV виділяється велика зернотерка (52x35x27 см) з річкового пісковика, решта зернотерок мають менші розміри.

Остеологічні комплекси з різних пам'яток КЛСК заходу України та Молдови показують, що це населення займалося розведенням великої рогатої худоби, свиней, овець і кіз. Кістки благородного оленя, козулі, кабана, тура та інших тварин, знайдені на поселеннях, доводять, що допоміжну галузь господарства складало полювання, немає сумніву й про рибальство на ріках північно-східного Передкарпаття, багатих на рибу [30, с.102]. Серед домашніх виробництв можна виділити обробку шкіри, виготовлення тканини на ткацькому верстаті (тягарці з поселення Незвисько), обробку кремню та інших порід каменю, виготовлення керамічного посуду.

Знаряддя праці виготовлялися з різних порід каменю, рогу й кістки. В.Конопля опрацював отриману внаслідок поверхневих зборів колекцію знахідок з поселення Медина (Галицький район), яка нараховує 977 артефактів, серед яких 43 вироби з глини, решта – з кременю та інших порід каменю [15, с.385–393]. Кременевий комплекс поселення Медина, для виготовлення якого носії КЛСК використовували північнопокутський кремій темно-сірого й чорного кольорів з туронського ярусу правобережжя верхньої течії Дністра, представлений нуклеусами, пластинами, відщепами, кінцевими скребками, різцями, вкладнями серпів, проколками, свердлами [15, с.385].

На поселенні Павлівка IV зібрано (поверхневі збори та шурфування) близько 140 виробів з каменю. Основна частина кам'яного комплексу – крем'яні вироби: нуклеуси, скребачки, ножі, різці, пластини, відщепи тощо. Серед кам'яного інвентаря виділяються уламок шліфованого тесла й долото у формі шевської колодки, виготовлені з базальту, а також два відщепи з обсидіану.

Населення КЛСК Північно-Східного Передкарпаття використовує поряд з місцевими породами каменю також й імпорتنі – обсидіан, амфіболіт, андезит, базальт. Вироби з обсидіану знайдені на поселеннях Більшівці, Вікторів, Марківці I, Медина, Незвисько, Павлівка IV та ін. Вироби з обсидіану, у цілому, повторювали основні типи крем'яних знарядь. Обсидіан з поселення Медина, на думку В.Коноплі, походить із Земплінських гір північно-східної Словаччини.

З порід вулканічного походження носії КЛСК виготовляли долота у формі шевського “копита” або колодки. Це – традиційне для КЛСК знаряддя для обробки деревини.

Неолітичне населення досліджуваної території для виготовлення шліфованих знарядь крім кам'яних порід вулканічного походження широко застосовувало так звану опоку, поширену у Верхньому й Середньому Подністров'ї. Ця кам'яна порода сіро-жовтого забарвлення, легка в обробці, хоч і поступалася густиною базальтовим породам, могла їх замінити. З опоки виготовляли, як правило, тесла. На поселенні Медина виділено чотири цілих знаряддя та шість уламків. Довжина цих виробів від 70 до 107 мм. Ширина – від 32 до 58 мм, максимальна товщина – від 11 до 23 мм [15, с.391–392].

Керамічний посуд КЛСК поділяється за технологічними ознаками й особливостями використання на дві типологічних групи – кухонний і столовий. Як правило, кухонний посуд виготовлений з великою кількістю домішок органічного (полова, січена соломка або ж трава) і мінерального (шамот, жорства) походження. У цьому комплексі трапляються великі товстостінні опуклобокні посудини з легко відхиленою назовні горловиною – зерновики. Помітне місце займають конічні миски, кулястої форми (зрізано-сферичні) горщики з плоским дном. Ця група посуду прикрашалася, як правило, пластичним орнаментом у вигляді наліпів різної форми, зрідка наліпним валиком, також трапляються округлі заглиблення.

Для виготовлення столового посуду використовувалося глиняне тісто з добре підготовленої, очищеної або ж відмуленої глини, практично без домішок. Поверхня таких посудин заглажена або залощена, орнамент має вигляд заглиблених прямолінійних, зигзагоподібних чи півовальних ліній, що утворюють стрічки. Лінії можуть закінчуватися заглибленнями овальної форми, так званими “нотами”. В окремих випадках ця форма декорування столового посуду доповнюється пластичним орнаментуванням у вигляді плоских та опуклих наліпів, а також наліпками зооморфного характеру (зображення голів тварин з рогами з Незвиська).

За формою і призначенням у столовій групі посуду можна виділити чаші, конічні миски, горщики зрізано-сферичної форми.

На поселенні Медина в комплексі столового посуду переважають півкулясті й опуклобокні миски [15, с.385].

Столова кераміка поселення Більшівці виготовлена з добре відмуленого тіста без видимих домішок. Поверхня посуду старанно заглажена й часто лискована. Колір черепка – від світло-сірого до темно-сірого. Домінуюча форма столового посуду – зрізано-сферична. Вінця посуду плавно загнуті до його середини. Орнаментований столовий посуд у переважній більшості ритими лініями та вдавленнями – “нотами”. Вони розташовані на кінцях ліній, на місцях їхніх перетинань або серединах. “Ноти” на столовій кераміці поселення Більшівці, як правило, не виходять за межі ліній.

Ідеологічні уявлення носіїв КЛСК характеризуються землеробсько-скотарськими віруваннями й обрядами. На пам'ятках КЛСК Європи трапляються антропоморфні та зооморфні скульптурні зображення. Культ матері представлений великою кількістю знахідок глиняних жіночих фігурок. Культ свійських тварин – знахідками зооморфних фігурок і наліпів на керамічному посуді. Зокрема, на поселенні Гнідава знайдено фігурку бика, яка, можливо, є частиною пластичної прикраси посудини. Із цим культом, достовірно, також може бути пов'язане й поховання бика [26, с.134–135]. На поселенні Більшівці знайдені наліпи столового посуду у вигляді стилізованих рижок (2 екз.). На поселенні Незвисько орнаментована нотним орнаментом зрізаносферична посудина має також пластичне декорування у вигляді чотирьох ніжок і, вірогідно, шести рогів, що, очевидно, є зображенням бика. Там само знайдено глиняну зооморфну фігурку.

Про поховальний обряд носіїв КЛСК на досліджуваній території відомо мало. Усього в межах України відомо тільки два поховання цієї культури – у Басві на Волині й на Незвиському поселенні. Останнє поховання було знайдене біля північно-східної частини наземного житла № 13 на глибині 2,38 м. Оскільки кістки похованого були обвуглені, можна визначити поховальний обряд як тілопокладення, поєднане з неповним тілоспаленням. Померлий супроводжувався поховальним інвентарем, у складі якого нараховувалося 16 керамічних посудин. Поховальний обряд, простежений на Незвиському поселенні, має перехідний характер. Відомо, що на ранньому етапі розвитку КЛСК панував обряд тілопокладення в скорченому вигляді, а на пізньому – тілоспалення [30, с.102]. Поховання біля села Баїв Луцького району на Волині, досліджене в 1939 р., було здійснено за обрядом тілопокладення і супроводжується одною посудиною й кам'яним долотом з діориту [26, с.134].

Для верстви культури лінійно-стрічкової кераміки поселення Більшівці отримані три радіовуглецеві дати: Кі 8078, 6280±80 В.Р.; Кі 8076, 6330±70 В.Р.; Кі 8077, 6450±80 В.Р. Некалібровані дати, таким чином, укладаються в проміжок 4500–4350 рр. до н. е., а калібровані дати мають межі 5350–5200 рр. до н. е. Вважається, що це найбільш рання дата поселення “нотної” фази КЛСК в Україні [47, с.158]. Достатньо близька до згаданих радіовуглецева дата з поселення Голишів на Волині – 5350–5200 рр. до н. е. [16, с.415].

Дещо пізнішим за часом порівняно з насельниками Більшівців слід вважати неолітичних мешканців багатощарового поселення Єзупіль I (дослідження О.Ситника, О.Ленартович). За визначенням О.Ленартович, орнаментика керамічної посудини, знайденої разом з посудом “нотної” фази розвитку культури лінійно-стрічкової кераміки, мала яскраві риси, притаманні желізівській групі [20, с.240]. Радіовуглецевих дат із цієї пам'ятки ще немає, проте відомо, що такі риси зустрічаються в Словаччині орієнтовно в 5200–5000 рр. до н. е. [48, с.190–192]. Це дозволяє вважати, що у Верхньому Придністров'ї “нотна” фаза розвитку культури лінійно-стрічкової кераміки могла співіснувати з желізівською фазою [39, с.45].

Носії КЛСК також співіснували з населенням другого періоду розвитку бугодністровської культури, що задокументовано знахідками кераміки цих культур на їх поселеннях в етноконтактних зонах. Посудина групи Тісадоб, знайдена в неолітичній верстві поселення Більшівці, засвідчує контакти носіїв КЛСК з населенням Карпатської

котловини. На синхронізацію і зв'язки групи Тісадоб з культурою лінійно-стрічкової кераміки вже вказувалося в літературі [36, с.205]. На окремих посудинах КЛСК із цього ж поселення простежується вплив культури Кріш.

Завершення неолітичної епохи та початок енеолітизації Північно-Східного Передкарпаття пов'язані з приходом на ці терени населення трипільської культури, яке, вірогідно, відбулося в першій половині V тис. до н. е. Найбільш північним ранньотрипільським поселенням цього регіону є поселення Козина (розкопки Т.Ткачука). На жаль, радіовуглецеві дати із цього поселення ще не отримані, проте калібровані дати з Луки Врублевецької, кераміка якої близька до козинської, указують на 4774 ± 76 до н. е. (Кі-6684) і 4703 ± 79 до н. е. (Кі-6685). Ці спостереження дозволяють стверджувати, що трипільське населення з'являється в цьому регіоні наприкінці етапу А розвитку культури [39, с.46].

На північній межі регіону близько 4800–4500 рр. до н. е. з'являється населення класичної фази маліцької культури, яка просувається на захід України з Малопольщі. Найбільш південною пам'яткою цієї культури в північній частині лівобережжя Дністра є нещодавно відкрите поселення Заліски [3, с.441–452].

Підсумовуючи нашу розвідку, відмітимо, що етнокультурні процеси в Північно-Східному Передкарпатті за доби неоліту були пов'язані з просуванням на цю територію носіїв “нотної” фази КЛСК, які з'явилися тут близько 5400 рр. до н. е. і розселилися достатньо широко, витіснивши із цієї території групи мисливців з мезолітичними традиціями. Наступний етап розвитку населення цього регіону пов'язаний з приходом сюди близько 5200 рр. до н. е. носіїв залізовської групи КЛСК. Це не привело до заміни населення, а наведені вище факти свідчать про співіснування носіїв цих двох груп. Про подальшу долю населення КЛСК у Північно-Східному Передкарпатті нам майже нічого не відомо. Завершує неолітичну добу й розпочинає енеолітизацію території просування в Галицьке Подністров'я близько 4700 рр. до н. е. ранньотрипільських племен із середньої течії Дністра та населення маліцької культури у Верхнє Подністров'я [39, с.51].

1. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині кам'яного віку. – К. : Наук. думка, 1981. – Т. 1. – С. 147–269.
2. Баран В. Д. Давньоруське поселення Бовшів II на Подністров'ї / В. Д. Баран, Р. М. Чайка // Археологія. – 1972. – Вип. 7. – С. 97–102.
3. Бандрівський М. Відкриття поселення класичної фази Маліцької культури у Верхньому Подністров'ї / М. Бандрівський, Л. Крушельницька // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Л., 2002. – Т. ССXLIV. – С. 441–452.
4. Василенко Б. А. Исследования в Ивано-Франковской области / Б. А. Василенко // АО 1982 года. – М., 1984. – С. 247–248.
5. Воропай Л. І. Українські Карпати : фізико-географічний нарис / Л. І. Воропай, М. О. Куниця. – К. : Радянська школа, 1966. – 168 с.
6. Гавінський А. Дослідження верхніх шарів пам'ятки Єзупіль I у 2008 р. / А. Гавінський, О. Ленартович // МДАПВ. – Л., 2009. – Вип. 13. – С. 162–171.
7. Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья (каменный век) / [Р. Т. Грибович, Л. Г. Мацкевой, Н. А. Пелешин и др.]. – К., 1987. – 132 с.
8. Дергачев В. А. Особенности культурно-исторического развития Карпато-Поднестровья. К проблеме взаимодействия древних обществ Средней, Юго-Восточной и Восточной Европы / В. А. Дергачев // Stratum plus. – 1999. – № 2. – Санкт-Петербург ; Кишинев ; Одесса, 1999. – С. 169–221.
9. Залізняк Л. Л. Етнокультурні процеси в Середньому Подніпров'ї за матеріалами мезолітичних могильників Надпоріжжя / Л. Л. Залізняк // Археологія. – 1998. – № 1. – С. 69–76.
10. Залізняк Л. Передісторія України X–V тис. до н. е. / Л. Залізняк. – К., 1998. – 317 с.
11. Захарук Ю. Н. Культура линейно-ленточной керамики / Ю. Н. Захарук, Д. Я. Телегин // Археология СССР. – 1985. – Т. 1. – С. 126–133.
12. Етнічна історія давньої України / [кол. авт. ; ред. П. Толочко]. – К., 2000. – 280 с.
13. Індиченко Г. В. Етнокультурні реконструкції ранньопервісного суспільства України (40–10 тис. років тому) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.05 “Етнологія” / Г. В. Індиченко. – К., 2006. – 16 с.

14. Клапчук М. М. Палеолітичні та мезолітичні місцезнаходження поблизу Делятина / М. М. Клапчук // Археологія. – 1980. – № 34. – С. 65–75.
15. Конопля В. Вироби з кременю, обсидіану і каменю поселення лінійно-стрічкової кераміки Медина на Івано-Франківщині / В. Конопля // МДАПВ. – Л., 2010. – Вип. 14. – С. 385–393.
16. Про датування Волинсько-Поліських неолітичних пам'яток та культури лінійно-стрічкової кераміки / [Н. Котова, М. Ковалюх, В. Манько, Г. Охріменко] // Олександр Цинкаловський і праісторія Волині. – Луцьк, 2007. – С. 415.
17. Котова Н. С. Неолитизация Украины / Н. Котова. – Луганск : Шлях, 2002. – 268 с.
18. Кочкин И. Т. Работы в Прикарпатье / И. Кочкин // Археологические открытия 1983 года. – М. : Наука, 1985. – С. 297–298.
19. Ларина О. В. Культура линейно-ленточной керамики Пруто-Днестровского региона / О. В. Ларина // Stratum plus. – № 2. – Санкт-Петербург ; Кишинев ; Одесса, 1999. – С. 10–140.
20. Ленартович О. Неолітичне та енеолітичне поселення багатощарової пам'ятки Єзупіль I / О. Ленартович // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Л., 2010. – Вип. 14. – С. 224–242.
21. Ленартович О. Стан дослідження культури лінійно-стрічкової кераміки у Верхньому та Середньому Подністер'ї / О. Ленартович // Галич і Галицька земля в доісторії і середньовіччі. Проблеми методології : матеріали міжнар. наук. конф. (Галич, 4 листоп. 2010 р.). – Галич, 2010. – С. 54–62.
22. Мацкевий Л. Основні підсумки вивчення мезоліту заходу України / Л. Мацкевий, Р. Грибович // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 8 : Давнє населення України : екологія, історія, культура. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – С. 53–60.
23. Мацкевий Л. Г. Підсумки та перспективи археологічних досліджень у с. Старуня / Мацкевий Л. Г., Кочкин І. Т., Панахид Г. // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Л., 2008. – Вип. 12. – С. 242–266.
24. Мацкевий Л. Г. Мезоліт заходу України / Л. Г. Мацкевий. – К. : Наук. думка, 1991. – 148 с.
25. Охріменко Г. В. Культура лінійно-стрічкової кераміки на Волині / Г. В. Охріменко. – Луцьк : Вид-во Волин. обл. друк., 2001. – 138 с.
26. Охріменко Г. Населення Волині в праісторичні часи (розвиток матеріальної та духовної культури) / Г. В. Охріменко. – Луцьк, 2004. – 252 с.
27. Панченко Ю. В. До етнічної належності неолітичного населення північно-східної України / Ю. В. Панченко // Археологія. – 2002. – № 4. – С. 7–13.
28. Пастернак Я. До проблеми поширення лінійно-стрічкової кераміки в Європі / Я. Пастернак. – Авгсбург, 1948. – 12 с.
29. Пелешин М. А. Східнокарпатський регіон у первісності (кам'яний вік) / М. А. Пелешин, В. М. Конопля // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. – Т. 1 : Археологія та антропологія. – Л., 1999. – С. 31–114.
30. Пелешин М. А. Племена культури лінійно-стрічкової кераміки / М. А. Пелешин // Стародавнє населення Прикарпаття і Волині. – К. : Наук. думка, 1974. – С. 97–104.
31. Пелешин М. А. Племена культури линейно-ленточной керамики / М. А. Пелешин // Археологія Прикарпаття, Волині и Закарпаття (каменный век). – К. : Наук. думка, 1987. – С. 99–109.
32. Перекліта П. Багатощарове поселення Більшівці і його місце в системі енеоліту Південно-Східної Європи (за матеріалами колекції П. Перекліти) / Перекліта П., Кочкин І., Ткачук Т. // Матеріали міжнародної наукової ювілейної конференції “Збереження і використання культурної спадщини України: проблеми та перспективи” (Галич, 4–5 листоп. 2004 р.). – Галич, 2004. – С. 148–157.
33. Свешников И. К. Культура линейно-ленточной керамики на территории Верхнего Поднестровья и Западной Волыни / И. К. Свешников // Советская археология. – Вып. XX. – М., 1954. – С. 112–119.
34. Телегін Д. Я. Мезолітичні пам'ятки України (IX–VI тис. до н. е.) / Д. Я. Телегін. – К. : Наук. думка, 1982. – 184 с.
35. Телегін Д. Я. Про роль носіїв неолітичних культур Дніпро-Двинсько-Віслинського регіону в етногенетичних процесах: балти та слов'яни / Д. Я. Телегін // Археологія. – 1996. – № 1. – С. 30–40.
36. Титов В. С. Каменный век Венгрии / В. С. Титов. – М. : Наука, 1980. – 418 с.
37. Ткачук Т. М. Більшівці / Т. М. Ткачук, І. Т. Кочкин // Енциклопедія трипільської цивілізації. – К., 2004. – Т. II. – С. 53–54.
38. Ткачук Т. Результати досліджень багатощарового поселення Більшівці (ур. Кути) Галицького району Івано-Франківської області / Т. Ткачук // Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України : матеріали міжнар. наук. конф. (Галич, 10–11 жовт. 2008 р.). – Галич, 2008. – С. 48–49.
39. Ткачук Т. Фази неолітизації і ранньої енеолітизації Верхнього Подністров'я / Т. М. Ткачук, І. Т. Кочкин // Галич і Галицька земля в доісторії і середньовіччі. Проблеми методології : матеріали міжнар. наук. конф. (Галич, 4 листоп. 2010 р.). – Галич, 2010. – С. 43–53.
40. Черниш К. К. Результати дослідження нижніх шарів Незвиського поселення / К. К. Черниш // МДАПВ. – К., 1959. – Вип. 2. – С. 73–76.

41. Черныш Е. К. К истории населения энеолитического времени в Среднем Приднестровье (по материалам многослойного поселения у с. Незвисько) / Е. К. Черныш // МИА СССР. – М., 1962. – № 102. – С. 5–26.
42. Черныш Е. К. Многослойное поселение у с. Незвисько на Днестре / Е. К. Черныш // КСИИМК. – М., 1956. – Вып. 63. – С. 48–56.
43. Черныш Е. К. Раскопки в с. Незвисько Станиславской области / Е. К. Черныш // КСИА АН УССР. – К., 1955. – Вып. 4. – С. 142–144.
44. Черниш О. П. Стародавнє населення Подністров'я доби мезоліту / О. П. Черниш. – К. : Наук. думка, 1975. – 165 с.
45. Януш В. Нові матеріали до вивчення неоліту Верхнього Подністров'я / В. Януш // Галич в доісторії і середньовіччі : матеріали міжнар. археол. конф. (Галич, 4–6 верес. 2003 р.). – Галич, 2003. – С. 64–68.
46. Януш В. Верства культури лінійно-стрічкової кераміки на багатопаровому поселенні в урочищі “Кути” біля смт Більшівці / В. Януш // Матеріали міжнародної наукової ювілейної конференції “Збереження і використання культурної спадщини України: проблеми та перспективи” (Галич, 4–5 листоп. 2004 р.). – Галич, 2004. – С. 158–159.
47. Януш В. Дослідження неолітичного шару поселення Більшівці у 2007 році / В. Януш // Галич і Галицька земля в доісторії і середньовіччі. Проблеми методології : матеріали міжнар. наук. конф. (Галич, 4 листоп. 2010 р.). – Галич, 2010. – С. 155–158.
48. Kadrow S. An outline of evolution of Danubian cultures in Malopolska and Western Ukraine / S. Kadrow, A. Zakoscielna // Baltic-Pontic studies. – Poznan, 2000. – Vol. 9. – P. 187–255.

The problem settling the North-Eastern part of Precarpathian Region by the Neolithic, attempt to explore the ethno-cultural processes in the region. The population of the culture of Linear Band Ceramics (“note” phase) inhabiting the area around 5400 BC (Calibrated date). Around 5200 BC here come populations of the zhelizovska group of LBC culture that exist in the previous population. Finally, after approximately 500 years here there are settlements of the culture Trypillia-Cucuteni (stage A), and north of the region – population of Eneolithic malitska culture.

Key words: *Ethno-cultural processes, Ethno-kontakt zone, Neolithic, culture of Linear Band Ceramics, “note” phase, zhelizovska group, eneolith, tripil'ska culture, malitska culture.*

**УДК 930, 1: 94 (477)
ББК 63.3 (4 Укр) 52**

Василь Бурдуланюк

КОЗАЦЬКА ТЕМАТИКА У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ ГАЛИЧИНИ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ ст.

У статті охарактеризовано творчий доробок українських учених Галичини ХІХ – першої третини ХХ століть у царині історії українського козацтва. Зокрема, звернено увагу на дослідження діячів “Руської трійці” та істориків, які працювали в Науковому товаристві імені Шевченка.

Ключові слова: *Галичина, історія козацтва, “Руська трійця”, Наукове товариство імені Шевченка, Записки НТШ.*

Упродовж багатьох століть бездержавності України козацтво відіграло важливу роль у збереженні національної ідентичності українського народу, захисті українських земель від татарсько-турецької агресії та польсько-шляхетського поневолення. Тому цілком закономірним видається зацікавлення козацькою тематикою українських учених Галичини ХІХ – першої третини ХХ століть. Однак ця проблема ще не знайшла належного комплексного висвітлення у вітчизняній історіографії. Отож метою статті є вивчення процесу дослідження історії козацтва українськими вченими Галичини ХІХ – першої третини ХХ століть.

Певний інтерес до історії козацтва виявляли діячі “Руської трійці”. Відомо, що історією козацтва цікавився М.Шашкевич. Про це свідчить, зокрема, нарис про Б.Хмельницького, підготовлений ним для збірника “Зоря” у 30-х роках ХІХ ст. [61, с.13]. У його архіві знаходиться також рукопис “О запорожцях і їх Січі”, перекладений з “Історії Малоросії” Д.Бантиша-Каменського [50, с.157]. Тож не дивно, що